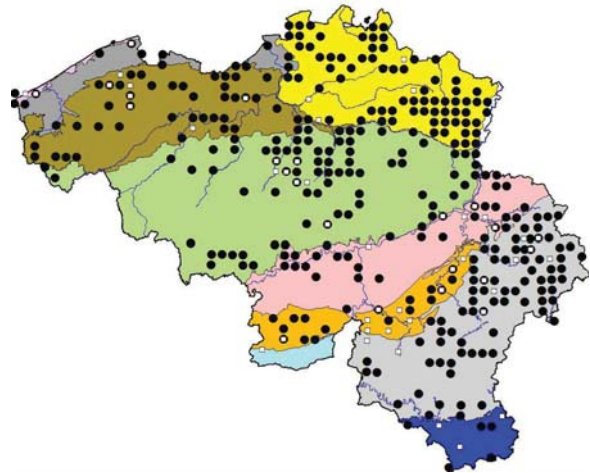

4.56 *Myrmica scabrinodis* Nylander, 1846

Verspreiding en status:
Algemene soort.

Habitat:
Kan zowel gevonden worden in koele, natte habitats als in warme, droge graslanden. Heeft een voorkeur voor vochtige habitats, moerassen en open bossen.

Kolonie en koloniestichting:
Is (functioneel) polygyn. Afhankelijk van het habitat kan het aantal werksters variëren tussen 200 en 800 waarbij het gemiddeld aantal koninginnen ligt tussen 1 en 4.

Bruidsvluchten:
Juli tot september.

Waarneembaarheid:
De volkrijke nesten zijn gemakkelijk te vinden. Dikwijls opvallende, opgehoogde grondnesten tussen de wortels van de vegetatie. In het veld kunnen 2 types *M. scabrinodis* worden aangetoond. In koude natte habitats vind men het kleinere, bleke type en in drogere habitats is de soort groter en donkerder.

Distribution et statut:
Espèce commune.

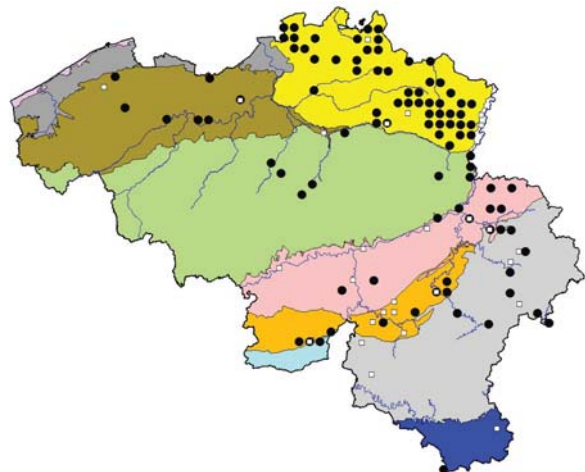
Habitat:
A une préférence pour des milieux humides et frais, des marais et des forêts ouvertes, mais fréquente aussi les sites chauds et secs.

Colonie et fondation du nid:
Polygynie fonctionnelle. En fonction de l'habitat, le nid peut compter entre 200 et 800 ouvrières et de 1 à 4 reines.

Vol nuptial:
Juillet à septembre.

Recherche et identification sur le terrain:
Facile à trouver lorsque les nids sont nombreux montrant parfois des signes extérieurs tels des monticules ou des déblais d'excavation entre des racines. Sur le terrain on peut trouver deux types de *M. scabrinodis*: un type pâle dans les milieux frais et humides et un type plus foncé dans les milieux secs et thermophiles.

4.57 *Myrmica schencki* Viereck, 1903

Verspreiding en status:

Een soort die plaatselijk algemeen kan zijn in haar typisch habitat.

Habitat:

Het is een thermofiele soort die wordt aangetroffen in warme, droge graslanden. Wordt veelal gevonden in droge heidegebieden met open, zandige plekken en veel korstmossen.

Kolonie en koloniestichting:

De kolonies zijn voornamelijk monogyn en het gemiddeld aantal werksters ligt tussen 200 en 300 individuen.

Bruidsvluchten:

Juli tot september.

Onderzoek in het veld:

De nestingang kan voorzien zijn van een kokertje (± 1 cm) van gevlochten grassprietjes en aarde. Leeft voornamelijk in zuivere grondnesten en de nestingang is moeilijk te vinden tenzij die voorzien is van een gevlochten kokertje. Werksters foerageren vaak alleen en meestal relatief traag.

Distribution et statut:

Espèce qui peut être abondante dans son habitat caractéristique.

Habitat:

Espèce thermophile. Pelouses sèches et chaudes, bruyères sèches possédant des zones ouvertes sablonneuses et des lichens.

Colonie et fondation du nid:

La plupart des colonies sont monogynes et constituées de 200 à 300 ouvrières.

Vol nuptial:

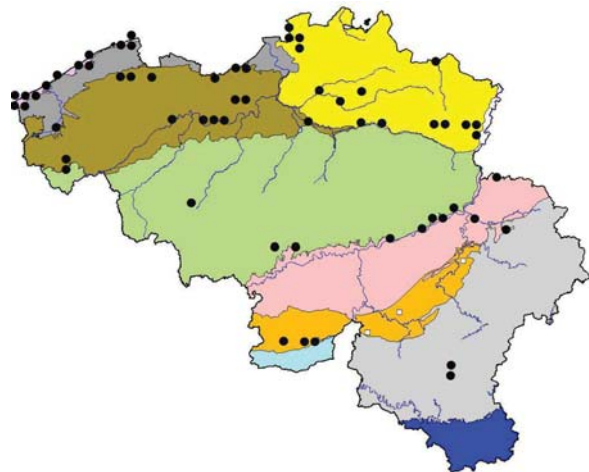
Juillet à septembre.

Recherche et identification sur le terrain:

Nids essentiellement souterrains mais pouvant être détectés par un petit fourreau de terre d'environ 1 cm et de brindilles entrelacées surmontant l'entrée. Les ouvrières fourragent souvent seules et lentement.

4.58 *Myrmica specioides* Bondroit, 1918

Verspreiding en status:

Algemeen in de kuststreek en plaatselijk voorkomend in droge zandige habitats in Vlaanderen. In Wallonië zeldzaam.

Habitat:

Xerothermofiele soort die een habitat verkiest van droge zandgronden. Wordt daarom niet alleen waargenomen in de duinen langs de kust maar ook op locaties met landduinen. Ook gevonden op terrils.

Kolonie en koloniestichting:

Kolonies bestaan uit een paar honderd werksters met één soms twee koninginnen.

Bruidsvluchten:

Juli tot september.

Onderzoek in het veld:

Waar de soort algemeen voorkomt, is zij gemakkelijk te vinden, zeker wanneer bodemvallen worden gebruikt. Kan foutief als *M. scabrinodis* worden geïdentificeerd vanwege de sterke gelijkenis. Enkel onder binoculaire stereomicroscop op naam te brengen.

Distribution et statut:

En Flandre limitée aux habitats sablonneux et secs, très commune près de la côte. Rare en Wallonie.

Habitat:

Espèce xerothermophile préférant les sols sablonneux et secs. Dans les dunes près de la côte et à l'intérieur du pays. Occupe aussi les terrils.

Colonie et fondation du nid:

Colonie avec une ou deux reines et comptant quelques centaines d'ouvrières.

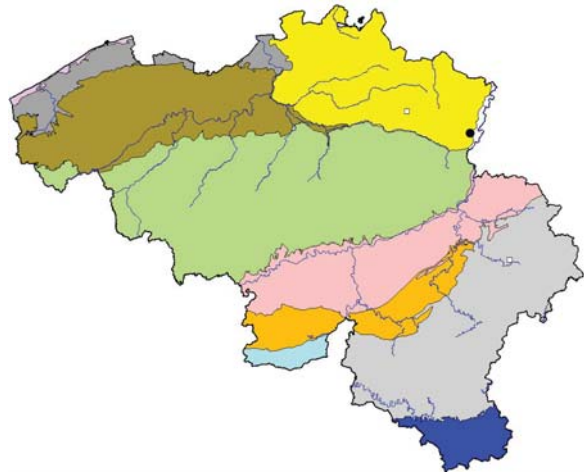
Vol nuptial:

Juillet à septembre.

Recherche et identification sur le terrain:

Se collecte facilement avec des pièges à fosse dans son habitat caractéristique. Peut être confondue avec *M. scabrinodis*. Identification certaine sous loupe binoculaire à de forts grossissements.

4.59 *Myrmica sulcinodis* Nylander, 1846

Verspreiding en status:

Is voor ons land een zeer zeldzame en met uitsterven bedreigde soort die tot hertoe slechts driemaal werd waargenomen (voor 1918 Hoge Venen, voor 1980 te Koersel en later in de Vallei van de Ziepbeek).

Habitat:

Heeft een sterke voorkeur voor vochtige habitats zoals natte heide en veengebieden. Is blijkbaar erg gevoelig voor menselijk ingrijpen in haar leefomgeving zoals plaggen.

Kolonie en koloniestichting:

Is sterk polygyn. Een kolonie telt een paar honderd werksters.

Bruidsvluchten:

Augustus tot september.

Onderzoek in het veld:

Bouwt onopvallende grondnesten en is hierdoor, evenals door haar zeldzaamheid, uiterst moeilijk te vinden.

Distribution et statut:

Espèce très rare et menacée d'extinction. Trois observations, la première avant 1918 dans les Hautes Fagnes, avant 1980 à Koersel et après à Val de Ziepbeek.

Habitat:

Préfère les biotopes humides comme les zones à bruyères ou les tourbières. Très sensible aux modifications de l'habitat liées aux activités humaines comme l'étrépage.

Colonie et fondation:

Très polygyne. Une colonie compte quelques centaines d'ouvrières.

Vol nuptial:

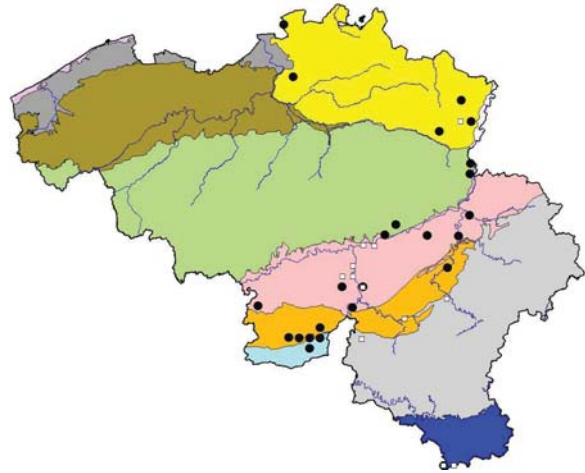
Août à septembre.

Recherche et identification sur le terrain:

Très difficile à trouver de par sa rareté et ses nids dissimulés dans le sol.

Solenopsis Westwood, 1840

4.60 *Solenopsis fugax* (Latreille, 1798)

Verspreiding en status:

Nogal zeldzaam. Hoogstwaarschijnlijk onderbemonsterd. Slechts enkele waarnemingen in Vlaanderen en iets frequenter in Wallonië.

Habitat:

Xerothermofiel. Maakt zuivere grondnesten met verbindingen naar nesten van andere mierensoorten. Bij deze burens gaan ze op rooftocht om het broed te stelen dat hun tot voedsel dient.

Kolonie en koloniestichting:

De kolonies zijn vaak polygyn en met meerdere honderden werksters. De werksters dringen binnen in nesten van andere soorten in de buurt om voedsel te stelen (broed van grotere soorten).

Bruidsvluchten:

Augustus tot september.

Onderzoek in het veld:

Door de ondergrondse levenswijze en hun minieme grootte zijn zij moeilijk op te sporen. Nesten worden eerder toevallig opgegraven. Nesten vaak onder stenen. Aanwezigheid vaak enkel vastgesteld tijdens bruidsvluchten wanneer nieuwe gynes en mannetjes het nest verlaten.

Distribution et statut:

Assez rare. Probablement sous-détectée. Quelques observations en Flandre, plus nombreuses en Wallonie.

Habitat:

Occupe essentiellement les sites xerothermophiles. Nids souterrains connectés aux nids d'autres espèces de fourmis.

Colonie et fondation du nid:

Essentiellement polygyne. Forme en général des colonies constituées de plusieurs centaines d'ouvrières. Les ouvrières pénètrent dans le nid d'autres espèces pour y voler de la nourriture (couvain...).

Vol nuptial:

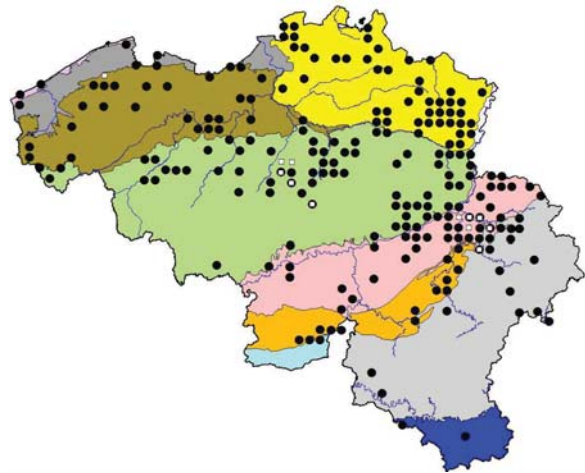
Août à septembre.

Recherche et identification sur le terrain:

Très difficile à trouver de par sa petite taille et ses mœurs souterraines. Les nids, souvent dissimulés sous des pierres, se découvrent par hasard. S'aperçoivent essentiellement lors des vols nuptiaux lorsque les sexués quittent le nid.

Stenamma Westwood 1839

4.61 *Stenamma debile* (Förster, 1850)

Verspreiding en status:

Zeer algemene soort in België.

Habitat:

Soort van allerlei bossen alsook struwelen. Kan ook in heidegebieden worden gevonden.

Kolonie en koloniestichting:

Monogyn, met zeer kleine nesten van slechts enkele tientallen werksters.

Bruidsvluchten:

September tot oktober.

Onderzoek in het veld:

Moet gezocht worden, want zeer klein en vaak ondergronds actief. Zeven van strooisel onder bomen levert vaak werksters op. Onderscheid met *S. westwoodi* is bij gynes en werksters eerder moeilijk. Mannetjes kunnen wel makkelijk uit elkaar worden gehouden: de mandibulae van *S. debile* hebben slechts drie tandjes en die van *S. westwoodi* vijf.

Distribution et statut:

Espèce très commune en Belgique.

Habitat:

Occupe tous les types de forêts. Aussi sous des buissons et dans les landes à bruyères.

Colonie et fondation du nid:

Monogyne avec de très petits nids de quelques dizaines d'ouvrières.

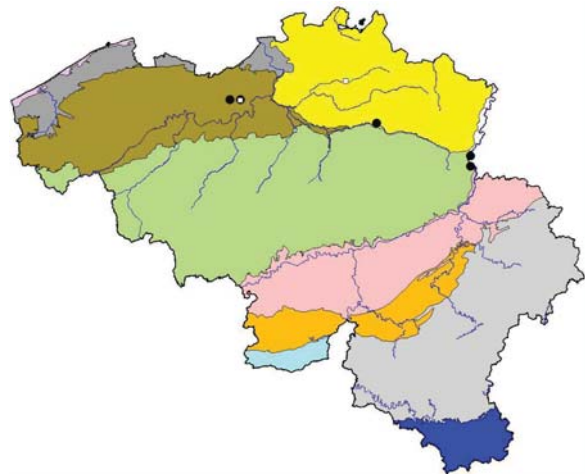
Vol nuptial:

Septembre à octobre.

Recherche et identification sur le terrain:

Très difficile à trouver de par sa petite taille et sa vie souterraine. Facilement collectée par tamisage de la litière sous les arbres ou à l'aide de pièges à fosse. Les ouvrières et les reines sont difficiles à différencier de celles de *Stenamma westwoodi*. Plus facile avec les mâles: ceux de *S. debile* possèdent trois dents sur les mandibules, ceux de *S. westwoodi* en ont cinq.

4.62 *Stenamma westwoodi* Westwood, 1839

Verspreiding en status:

Zeer zeldzame soort gekend van slechts enkele waarnemingen in Vlaanderen. Elders in Europa zeer beperkte verspreiding (enkel in Nederland, Frankrijk, België en Groot-Brittannië).

Habitat:

Over de levenswijze en habitatpreferentie van deze soort is zeer weinig gekend. Recent werden enkel vliegende mannetjes en gynes ingezameld.

Kolonie en koloniestichting:

Waarschijnlijk zoals bij haar zustersoort *S. debile*.

Bruidsvluchten:

Augustus tot oktober.

Onderzoek in het veld:

Over deze soort is weinig geweten. Ze werd recent eerder toevallig ingezameld. Nesten werden tot nu toe niet waargenomen in ons land. Voor onderscheid met *S. debile* zie beschrijving daar.

Distribution et statut:

Espèce très rare, seulement quelques observations en Flandre. Distribution restreinte en Europe (Pays-Bas, France, Belgique et Grand-Bretagne).

Habitat:

Le mode de vie et les exigences écologiques de cette espèce sont très mal connus. Seuls quelques mâles et reines ailés ont été collectés récemment.

Colonie et fondation du nid:

Probablement comme chez *S. debile*.

Vol nuptial:

Août à octobre.

Recherche et identification sur le terrain:

Individus trouvés par hasard, aucun nid n'a été trouvé en Belgique. Différence avec *S. debile* voir fiche précédente.

***Strongylognathus* Mayr, 1853**

4.63 *Strongylognathus testaceus* (Schenck, 1852)

Verspreiding en status:

Nogal zeldzame soort lokaal voorkomend in de Kempen. Bedreigde soort in ons land.

Habitat:

Moet in Vlaanderen gezocht worden in grote uitgestrekte onverstoorte heidegebieden met hoge nestdichtheden van *T. caespitum*. In Wallonië te zoeken in droge schrale graslanden en kalkgraslanden met hoge nestdichtheden van *T. impurum*

Kolonie en koloniestichting:

Monogyn. Obligaat parasitaire soort bij *Tetramorium*-soorten. Mechanisme van overname *Tetramorium*-nest door de *Strongylognathus*-gyne is onvoldoende gekend. Heeft in tegenstelling tot *Anergates atratulus* wel werksters.

Bruidsvluchten:

Juli tot augustus.

Onderzoek in het veld:

Moet worden gezocht in *Tetramorium*-nesten. Komt voor in habitat met hoge nestdichtheden van haar gastheersoorten. Nieuwe koninginnen worden vaak met bodemvallen gevangen en kunnen tijdens en na de bruidsvluchten worden gevonden.

Distribution et statut:

Espèce assez rare et localisée en Campine. Espèce menacée en Belgique.

Habitat:

Espèce parasite. Habitats des hôtes: vastes landes intactes à bruyères (Flandre), pelouses sèches et pauvres, pelouses calcaires (Wallonie). Nécessite une grande densité de nids de ses hôtes, *Tetramorium caespitum* et *T. impurum*.

Colonie et fondation du nid:

Monogynie. Parasite permanent de *Tetramorium* sp. Le mécanisme utilisé par la reine pour prendre possession d'un nid de *Tetramorium* est insuffisamment connu.

Contrairement à *Anergates atratulus*, *Strongylognathus testaceus* produit des ouvrières.

Vol nuptial:

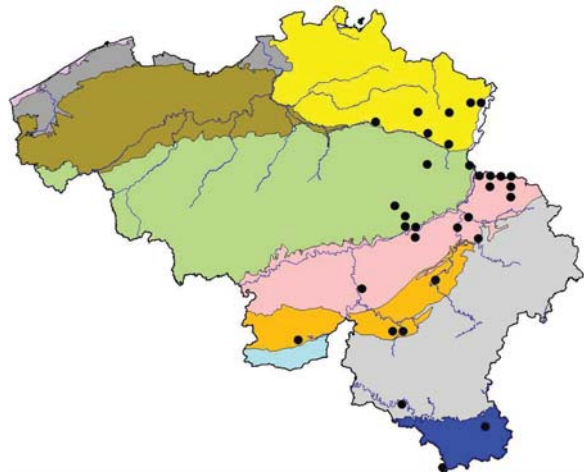
Juillet à août.

Recherche et identification sur le terrain :

A rechercher dans des nids de *Tetramorium impurum* là où leur densité est élevée. Les nouvelles reines sont souvent collectées avec des pièges à fosse pendant et après le vol nuptial.

Temnothorax Mayr, 1861

4.64 *Temnothorax affinis* (Mayr, 1855)

Verspreiding en status:

Waarschijnlijk nogal algemene soort die in het verleden over het hoofd werd gezien. Tot op heden gevonden in het oostelijke deel van België: provincies Luik, Limburg, Namen en Luxemburg.

Habitat:

Deze mier leeft op bomen zoals eik en wilg van bosranden waarop zij langs de zonbeschenen zijde foerageert tussen de schors. De kleine nestjes worden gemaakt onder de schors, onder het mos of in holle takjes.

Kolonie en koloniestichting:

Meestal monogyn met kleine kolonies van enkele tientallen werksters.

Bruidsvluchten:

Juli tot augustus.

Onderzoek in het veld:

De nestjes zijn moeilijk te vinden en de werksters moeten gericht worden gezocht op boomstammen. Deze kunnen ook gevonden worden door het afkloppen van takken boven een klopscherm.

Distribution et statut:

Assez commune mais probablement sous-détectée. Présente dans l'est de la Belgique, dans les provinces de Namur, de Liège, du Limbourg et du Luxembourg.

Habitat:

Espèce arboricole. Principalement dans les chênes et les saules bien ensoleillés. Cherche sa nourriture sur les écorces bien exposées au soleil. Nids dissimulés sous les écorces, les mousses ou à l'intérieur de branches mortes.

Colonie et fondation du nid:

Généralement monogyne. Forme en général de petites colonies constituées de plusieurs dizaines d'ouvrières.

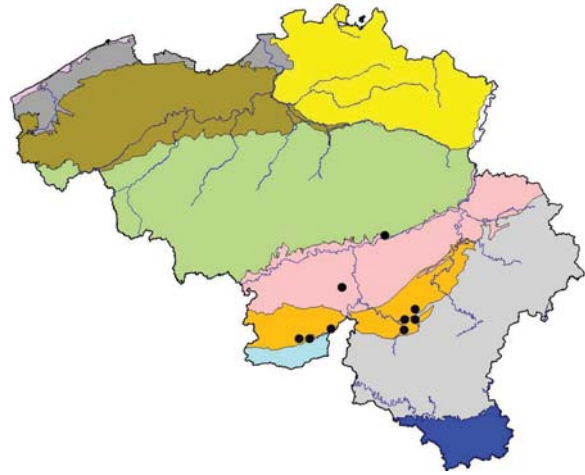
Vol nuptial:

Juillet à août.

Recherche et identification sur le terrain:

Nids difficiles à trouver de par leur localisation. Les ouvrières se récoltent à vue sur les troncs d'arbre ou par battage du feuillage à l'aide d'un parapluie japonais.

4.65 *Temnothorax albipennis* (Curtis, 1854)

Verspreiding en status:

Ontbreekt in Vlaanderen; zeldzaam in Wallonië. Hoogstwaarschijnlijk onderbemonsterd, momenteel gekend van de provincies Namen en Luxemburg.

Habitat:

Te vinden in thermofiele sites zoals kalkgraslanden en schrale, droge graslanden.

Kolonie en koloniestichting:

Meestal monogyn, maar kan ook polygyn zijn. Vormt meestal kleine kolonies met enkele tientallen werksters.

Bruidsvluchten:

Juli tot augustus.

Onderzoek in het veld:

Door haar kleine werksters vaak zeer moeilijk te vinden. Deze kunnen worden ingezameld met de zuigexhauster op rotsen en met sleepvangsten. De nesten bevinden zich vaak in rotsspleten en barsten en onder stenen.

Distribution et statut:

Absente en Flandre et rare en Wallonie. Probablement sous-détectée. Actuellement présente dans les provinces de Namur et du Luxembourg.

Habitat:

Occupe essentiellement des sites thermophiles comme les pelouses calcaires ou des pelouses sèches et pauvres.

Colonie et fondation:

Généralement monogyne mais peut également être polygyne. Forme en général de petites colonies constituées de quelques dizaines d'ouvrières.

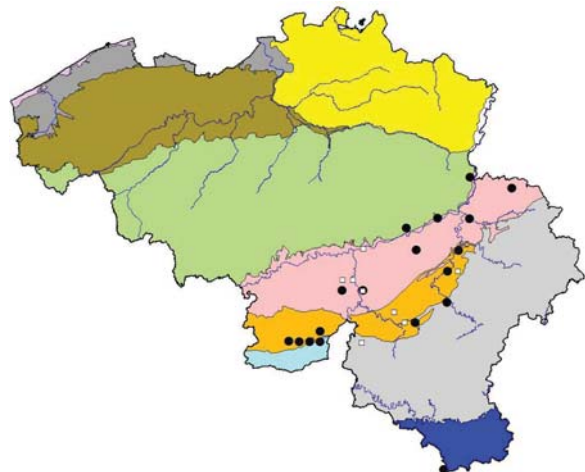
Vol nuptial:

Juillet à août.

Recherche et identification sur le terrain:

Très difficile à trouver de par sa petite taille. Les ouvrières peuvent être collectées à vue sur les rochers avec aspirateur à bouche ou au filet fauchoir. Les nids sont souvent dissimulés dans les anfractuosités des rochers et sous les pierres.

4.66 *Temnothorax interruptus* (Schenck, 1852)

Verspreiding en status:

Eerder zeldzame soort, afwezig in Vlaanderen. Hoogstwaarschijnlijk onderbemonsterd. Momenteel gekend van de provincies luik, Namen en Luxemburg.

Habitat:

Te vinden in thermofiele sites zoals kalkgraslanden en open droge vegetaties.

Kolonie en koloniestichting:

Kan polygyn zijn, met 20 en meer gynes. Er kunnen micro- en macrogynes in hetzelfde nest voorkomen. Vormt meestal kleine kolonies met enkele tientallen werksters.

Bruidsvluchten:

Juli tot augustus.

Onderzoek in het veld:

De kleine werksters zijn zeer moeilijk te vinden. Ze kunnen worden gezocht op rotsen en met sleepvangsten. De nesten bevinden zich onder stenen en vaak in en tussen rotsspleten.

Distribution et statut:

Assez rare, absente en Flandre. Probablement sous-détectée. Actuellement présente dans les provinces de Namur, de Liège et du Luxembourg.

Habitat:

Occupe essentiellement des sites thermophiles, comme des pelouses calcaires ou des pelouses ouvertes et sèches.

Colonie et fondation du nid:

Peut avoir un niveau de polygynie très élevé avec des records de plus de 20 reines dans un même nid. Forme en général de petites colonies constituées de quelques dizaines d'ouvrières. Des micro- et des macrogynes peuvent coexister dans le même nid.

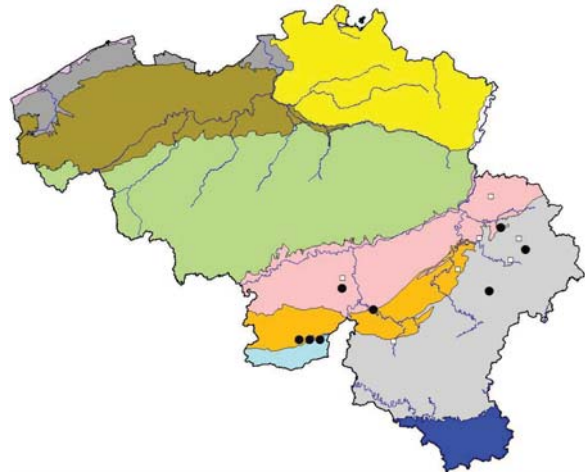
Vol nuptial:

Juillet à août.

Recherche et identification sur le terrain:

Très difficile à trouver de par sa petite taille. Les ouvrières peuvent être collectées à vue ou au filet fauchoir. Les nids sont souvent situés sous des pierres et dans les anfractuosités des rochers.

4.67 *Temnothorax nigriceps* (Mayr, 1855)

Verspreiding en status:

Een zeldzame soort die tot op heden alleen in de provincies Luik en Namen werd aangetroffen.

Habitat:

Heeft een sterke voorkeur voor thermofiele habitats zoals zonbeschenen rotswanden en kalkgraslanden.

Kolonie en koloniestichting:

Meestal monogyn met kleine kolonies van enkele tientallen werksters.

Bruidsvluchten:

Juli tot augustus.

Onderzoek in het veld:

De kleine werksters kunnen al foeragerend op de rotsen worden waargenomen of kunnen via slepen worden ingezameld. De nestjes moeten gezocht worden onder stenen of in rotsspleten.

Distribution et statut:

Rare. Observée uniquement dans les provinces de Liège et de Namur.

Habitat:

Occupe essentiellement des sites thermophiles (rochers, pelouses calcaires, etc.).

Colonie et fondation du nid:

Généralement monogyne. Forme en général de petites colonies de plusieurs dizaines d'ouvrières.

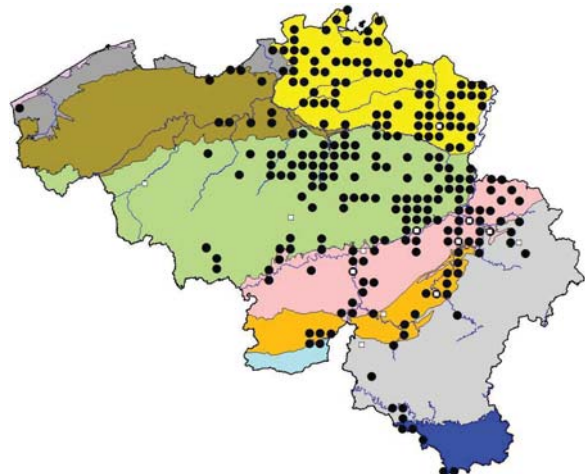
Vol nuptial:

Juillet à août.

Recherche et identification sur le terrain:

Les petites ouvrières peuvent être trouvées à vue sur les rochers ou au filet fauchoir. Les petits nids sont dissimulés sous des pierres et dans les anfractuosités des rochers.

4.68 *Temnothorax nylanderi* (Förster, 1850)

Verspreiding en status:

Zeer algemeen. Ontbreekt op één enkele locatie na in het uiterste westen van Vlaanderen.

Habitat:

Komt vooral voor in bossen en is daar één van de algemeenste soorten. Nestjes worden gemaakt in holle eikels of noten en in holle takjes. Een kolonie kan verspreid zijn over meerdere naburige nestjes.

Kolonie en koloniestichting:

Monogyn met eerder kleine kolonies die tot 100 werksters tellen.

Bruidsvluchten:

Juli tot september.

Onderzoek in het veld:

In bossen zijn de nestjes vrij eenvoudig te vinden in eikels, takjes of kleine dennenappels. Werksters worden vrijwel steeds aangetroffen bij het zeven van bodemsubstraat.

Distribution et statut:

Très commune. Absente, sauf d'une localité, dans la partie la plus occidentale de la Flandre.

Habitat:

L'espèce de fourmi la plus souvent rencontrée dans les forêts. Les nids édifîés dans des glands creux, des petits cônes de pin ou dans des petites branches mortes. Une colonie peut être répartie entre différents nids voisins.

Colonie et fondation du nid:

Monogyne. Petites colonies d'une centaine d'ouvrières maximum.

Vol nuptial:

Juillet à septembre.

Recherche et identification sur le terrain:

En forêt, les nids se trouvent facilement vu leur localisation particulière. Les ouvrières sont collectées par tamisage de la litière.

4.69 *Temnothorax parvulus* (Schenck, 1852)

Verspreiding en status:

Nogal zeldzaam en enkel bekend van locaties in Wallonië (provincies Luik, Namen en Luxemburg). Hoogstwaarschijnlijk onderbe-monitorerd.

Habitat:

Thermofiele soort die nestelt in rotsachtige en beboste gebieden (hellingen, thermofiele droge eikenbossen, etc.).

Kolonie en koloniestichting:

Monogyn met kleine kolonies van enkele tientallen werksters.

Bruidsvluchten:

Juli tot augustus.

Onderzoek in het veld:

Het zijn meestal de werksters die worden opgemerkt tijdens het zeven van het strooisel of bij het slepen. De kleine nestjes bevinden zich onder stenen en mos, tussen rotsspleten of in stukjes dood hout.

Distribution et statut :

Assez rare. Localisée dans les provinces de Namur, de Liège et du Luxembourg. Probablement sous-détectée.

Habitat:

Occupe essentiellement des sites thermophiles avec des rochers et des zones boisées (coteaux, chênaies thermophiles, etc.).

Colonie et fondation du nid:

Monogyne. Forme en général de petites colonies constituées de quelques dizaines d'ouvrières.

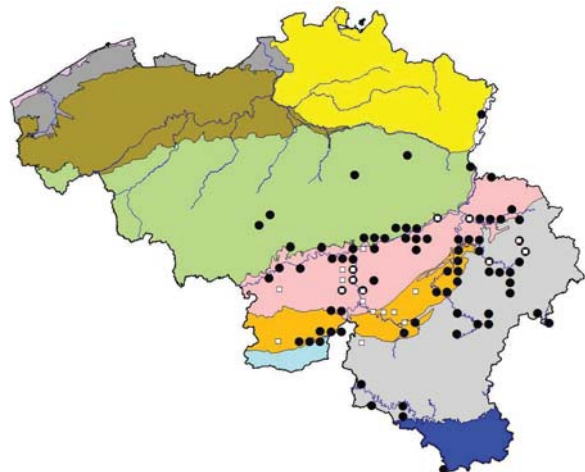
Vol nuptial:

Juillet à août.

Recherche et identification sur le terrain:

La plupart du temps, les ouvrières sont trouvées par tamisage de la litière ou au filet fauchoir. Les petits nids dissimulés sous des pierres, des mousses, dans les anfractuosités de rochers ou encore dans des morceaux de bois mort.

4.70 *Temnothorax unifasciatus* (Latreille, 1798)

Verspreiding en status:

Algemeen in Wallonië, in Vlaanderen gekend van o.a. de Voerstreek.

Habitat:

Verkiest voornamelijk thermofiele sites, maar is ook te vinden op beschaduwde plekken. Gebonden aan mergel- en leembodems en ook op kalkgraslanden. Ook te vinden in stedelijke omgeving op dergelijke bodems.

Kolonie en koloniestichting:

Obligaat monogyn. Vormt meestal kleine kolonies met enkele tientallen werksters.

Bruidsvluchten:

Juli tot augustus.

Onderzoek in het veld:

De werksters kunnen worden gevonden op rotsen, met sleepvangsten en met kloppen. De nesten bevinden zich onder stenen, in rotsspleten of in holle twijggjes.

Distribution et statut:

Commune en Wallonie, en Flandre connue de quelques observations.

Habitat:

Liée aux sols limoneux et marneux. Occupe essentiellement des habitats thermophiles mais tolère des sites plus ombragés. Présente aussi en zone urbaine sur les sols précités, sur des escarpements rocheux et des sites calcaires.

Colonie et fondation du nid:

Toujours monogyne. Forme en général de petites colonies constituées de quelques dizaines d'ouvrières.

Vol nuptial:

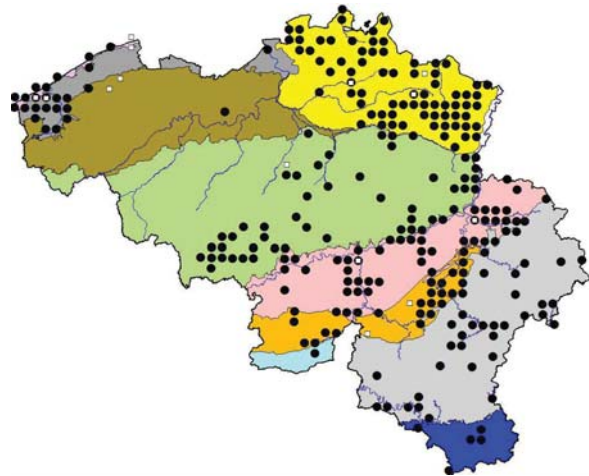
Juillet à août.

Recherche et identification sur le terrain:

Les ouvrières peuvent être récoltées à vue sur les rochers, au filet fauchoir ou par battage. Les nids sont dissimulés sous des pierres, dans les anfractuosités de rochers ou encore dans des tiges creuses.

Tetramorium Mayr, 1855

4.71 *Tetramorium caespitum* (Linnaeus, 1758)

Verspreiding en status:

Algemene soort langs de kust en in de Kempen en Limburg. In Wallonië ook algemeen.

Habitat:

Verkiest voornamelijk thermofiele sites, maar is ook te vinden op beschaduwde plekken. Ook te vinden in stedelijke omgeving op zandbodems.

Kolonie en koloniestichting:

Monogyn, onafhankelijke koloniestichting. Kan zeer grote kolonies vormen met enkele honderden tot duizenden werksters.

Bruidsvluchten:

Juli tot augustus.

Onderzoek in het veld:

In het veld zijn de nesten vaak snel te vinden, omdat er vaak kleine zandhoopjes worden gemaakt t.h.v. de nestingangen. Komt vaak samen voor met *Lasius psammophilus* in *Corynephorus* vegetaties. Gastheersoort voor de obligaat parasitaire mierensoorten *Anergates atratulus* en *Strongylognathus testaceus* en heel wat myrmecofiele invertebraten zoals wortel-luizen, cicaden, ...

Distribution et statut:

Commune en Flandre près de la côte, en Campine et dans le Limbourg. Aussi commune en Wallonie.

Habitat:

Occupe essentiellement des habitats thermophiles mais tolère des sites plus ombragés. Aussi en zone urbaine sur sols sablonneux.

Colonie et fondation du nid:

Monogyne, fondation du nid indépendante. Les nids peuvent être très peuplés: plusieurs centaines à plusieurs milliers d'ouvrières.

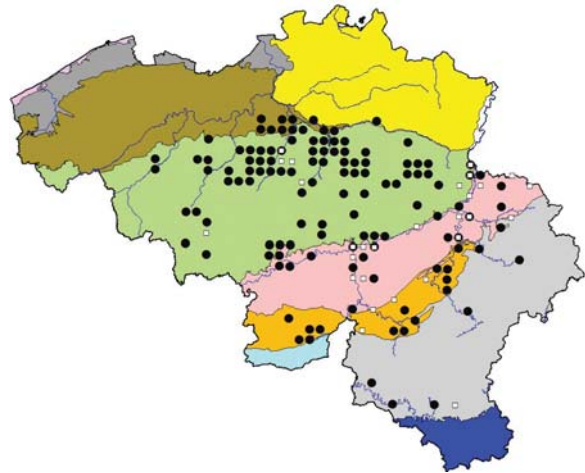
Vol nuptial:

Juillet à août.

Recherche et identification sur le terrain:

Facilement détectable aux petits monticules de sable à proximité des entrées des nids. Souvent avec *Lasius psammophilus* dans des dunes à *Corynephorus*. Hôte pour les fourmis parasites *Anergates atratulus* et *Strongylognathus testaceus* et pour beaucoup d'invertébrés myrmécophiles (pucerons, cicadelles, etc.).

4.72 *Tetramorium impurum* (Förster, 1850)

Verspreiding en status:

Algemene soort op leembodems in Vlaanderen.
In Wallonië algemene soort.

Habitat:

Verkiest voornamelijk thermofiele sites, maar is ook te vinden op beschaduwde plekken. Ook te vinden in stedelijke omgeving op leembodems.

Kolonie en koloniestichting:

Monogyn, onafhankelijke koloniestichting. Kan zeer grote kolonies vormen met enkele honderden tot duizenden werksters.

Bruidsvluchten:

Augustus tot oktober.

Onderzoek in het veld:

In het veld zijn de nesten vaak snel te vinden omdat er vaak kleine hoopjes worden gemaakt t.h.v. de nestingen. Komt vaak samen voor met *Lasius alienus*. Gastheersoort voor de obligaat parasitaire mierensoorten *Anergates atratulus* en *Strongylognathus testaceus*.

Distribution et statut:

Commune en Wallonie. En Flandre, commune sur sols limoneux.

Habitat:

Occupe essentiellement des habitats thermophiles mais tolère des sites plus ombragés. Aussi en zone urbaine, sur sols limoneux.

Colonie et fondation du nid:

Monogyne, fondation du nid indépendante. Les nids peuvent être très peuplés: plusieurs centaines, voire milliers d'ouvrières.

Vol nuptial:

Août à octobre.

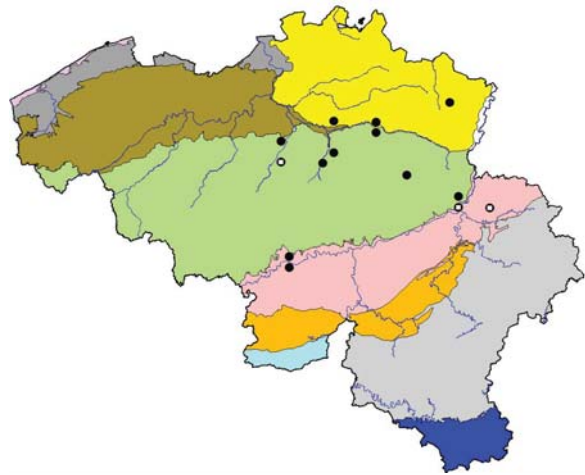
Recherche et identification sur le terrain:

Facilement détectable aux petits monticules à proximité des entrées des nids. Peut cohabiter avec *Lasius alienus*. Hôte pour les fourmis parasites *Anergates atratulus* et *Strongylognathus testaceus*.

Ponerinae Lepeletier, 1836

Hypoponera Santschi, 1938

4.73 *Hypoponera punctatissima* (Roger, 1859)

Verspreiding en status:

Zeldzame soort. Enkele waarnemingen in Vlaanderen en Wallonië.

Habitat:

Wordt zowel in gebouwen aangetroffen als in de vrije natuur. In de natuur zoeken ze hun onderkomen in hopen plantenmateriaal (houtsnippen, maaisel, compost) waar door rotting een warme omgeving wordt geboden. Ook te vinden op terrils.

Kolonie en koloniestichting:

Zowel mono- als polygyn. De nesten kunnen tot een paar honderd werksters bevatten. Bevruchte wijfjes stichten onafhankelijk een nieuwe kolonie.

Bruidsvluchten:

Geen echte bruidsvlucht aangezien de mannetjes ongevleugeld zijn. Bevruchte wijfjes verlaten het moedernest tussen eind mei en begin september.

Onderzoek in het veld:

Werksters foerageren tussen het substraat van de composthoop en zijn niet duidelijk zichtbaar. Kunnen gevonden worden bij zeven. Onderscheid met *Hypoconeropsis schauinslandi* enkel na bestuderen van nestreeksen bij grote vergroting.

Distribution et statut:

Espèce rare. Quelques observations en Flandre et en Wallonie.

Habitat:

Peut s'installer aussi bien dans la nature que dans des bâtiments, même dans des égouts. Nids dans du matériel végétal (meule de foin, rognures de bois, compost...). La fermentation des matières organiques produit la chaleur nécessaire à sa survie. Présente aussi sur des terrils.

Colonie et fondation du nid:

Mono- et polygyne. Nids de quelques centaines d'ouvrières. Nouvelles colonies par fondation indépendante.

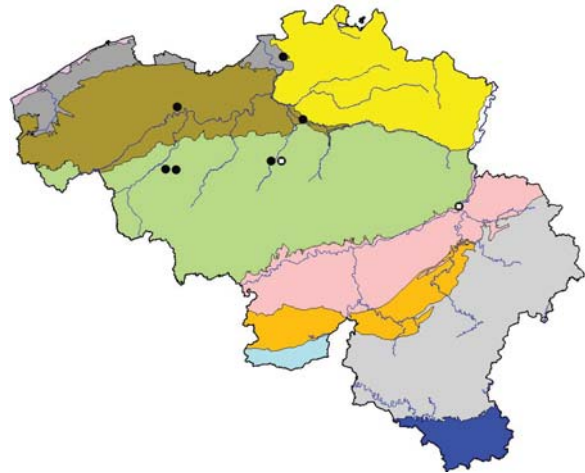
Vol nuptial:

Pas de vrais vols nuptiaux car les mâles sont souvent aptères. Les reines fécondées quittent le nid maternel entre la fin mai et le début septembre.

Recherche et identification sur le terrain:

Les ouvrières peuvent être trouvées par tamisage du tas de compost ou du foin. Pour la différencier d'*Hypoconeropsis schauinslandi*, il est nécessaire d'observer des séries d'ouvrières ou de reines à la loupe binoculaire.

4.74 *Hypoponera schauinslandi* (Emery, 1899)

Verspreiding en status:

Kosmopolitische soort waarvan de origine momenteel niet gekend is. Enkel waarnemingen binnenshuis.

Habitat:

Werd tot op heden in gebouwen en serres aangetroffen. In de toekomst ook in de natuur in gelijkaardig habitat als dat van *Hypoponera punctatissima* te verwachten (hopen plantenmateriaal, houtsnippers, maaisel, compost).

Kolonie en koloniestichting:

Zowel mono- als polygyn. De nesten kunnen tot een paar honderd werksters bevatten. Bevruchte wijfjes stichten onafhankelijk een nieuwe kolonie.

Bruidsvluchten:

Geen echte bruidsvlucht aangezien de mannetjes ongevleugeld zijn. Bevruchte wijfjes verlaten het moedernest tussen eind november en begin maart.

Onderzoek in het veld:

Onderscheid met *H. punctatissima* is enkel mogelijk na bestuderen van nestreeksen bij grote vergroting.

Distribution et statut:

Espèce cosmopolite dont l'origine est encore inconnue à ce jour. Quelques observations dans des bâtiments.

Habitat:

Terreau (pots de fleurs, serres). Elle pourrait occuper des habitats similaires à ceux de *H. punctatissima* (dômes de végétaux, meules de foin, rognures de bois, herbe fauchée, compost...).

Colonie et fondation du nid:

Mono- et polygyne. Colonies de quelques centaines d'ouvrières. Fondation indépendante.

Vol nuptial:

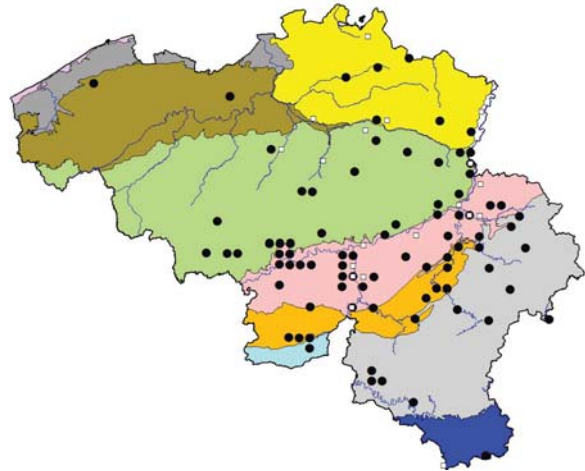
Pas de vrais vols nuptiaux, les mâles sont aptères. Les reines fécondées quittent le nid maternel entre la fin novembre et le début mars.

Recherche et identification sur le terrain:

Longtemps confondue avec *H. punctatissima*, les différencier nécessite l'observation de séries d'ouvrières ou de reines sous loupe binoculaire.

Ponera Latreille, 1804

4.75 *Ponera coarctata* (Latreille, 1802)

Verspreiding en status:

Nogal zeldzame soort in Vlaanderen; nogal algemeen in Wallonië. Soort die hoogstwaarschijnlijk onderbemonsterd is.

Habitat:

Eerder thermofiele soort van korte open vegetaties. Maakt haar nest in mossen, rotsen, onder stenen, ...

Kolonie en koloniestichting:

Monogyn. Heeft meestal zeer kleine kolonies uit maximaal enkele tientallen werksters.

Bruidsvluchten:

Eind juli tot eind september.

Onderzoek in het veld:

Moet echt gezocht worden. Deze soort foerageert vrijwel uitsluitend ondergronds en houdt er een zeer verborgen levenswijze op na. Wordt ook geregeld met bodemvallen en door het zeven van strooisel gevonden. Kan zeer agressief zijn en haar nest fel verdedigen.

Distribution et statut:

Assez rare en Flandre, probablement sous-détectée. Assez commune en Wallonie.

Habitat:

Espèce plutôt thermophile, habitats ouverts à végétation rase. Nid dissimulé dans des mousses, sous des rochers ou des pierres.

Colonie et fondation du nid:

Monogyne. Forme en général de très petites colonies constituées de plusieurs dizaines d'ouvrières.

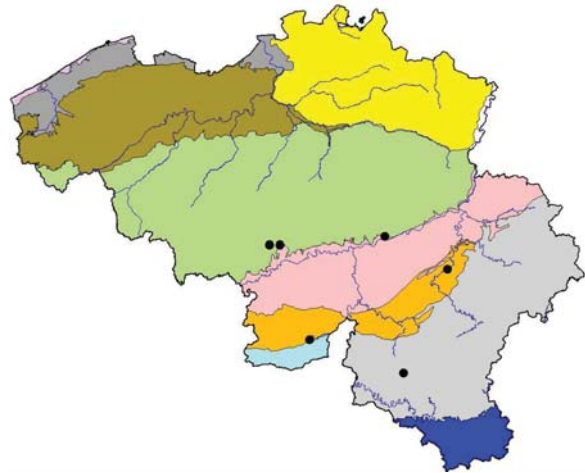
Vol nuptial:

Fin juillet à fin septembre.

Recherche et identification sur le terrain:

Difficile à trouver. Cette espèce est plutôt hypogée avec un mode de vie très discret. La plupart du temps, les ouvrières sont collectées avec des pièges à fosse ou en tamisant la litière. Souvent très agressive, défend son nid activement.

4.76 *Ponera testacea* Emery, 1895

Verspreiding en status:

Zeer zeldzame soort in ons land, die hoogstwaarschijnlijk onderbemonsterd is. Voorlopig enkel gekend uit Wallonië.

Habitat:

Xerothermofiele soort van korte open vegetaties en kalkgraslanden. Maakt haar nest in mossen en onder stenen.

Kolonie en koloniestichting:

Monogyn. Heeft meestal zeer kleine kolonies met maximaal enkele tientallen werksters.

Bruidsvluchten:

Juli tot september.

Onderzoek in het veld:

Moet echt gezocht worden. Deze soort foerageert vrijwel uitsluitend ondergronds en houdt er een zeer verborgen levenswijze op na. Kan door het zeven van strooisel gevonden worden.

Distribution et statut:

Espèce très rare, probablement sous-détectée. Seulement connue en Wallonie.

Habitat:

Espèce xerothermophile. Souvent dans des biotopes à végétation rase et éparse comme sur pelouses calcaires. Le nid dissimulé dans des mousses ou sous des pierres.

Colonie et fondation du nid:

Monogyne. Forme en général de petites colonies constituées de plusieurs dizaines d'ouvrières.

Vol nuptial:

Juillet à septembre.

Recherche et identification sur le terrain:

Difficile à trouver. Cette espèce est plutôt hypogée avec un mode de vie très discret. Peut être collectée par tamisage de la litière.

5. Espèces douteuses ou autrefois probablement injustement mentionnées comme des espèces belges

En consultant la collection et la littérature de Bondroit, nous avons actualisé la liste des espèces de fourmis de Belgique. Nous n'avons pas pu trouver d'exemplaires de *Formica foreli*, ni de *Formica pressilabris* dans sa collection mais uniquement des *F. exsecta*. Dans son livre "Les fourmis de France et de Belgique", Bondroit (1918) ne cite que *F. pressilabris* et *F. foreli* présentent en Belgique alors que dans ses précédentes publications (Bondroit, 1909; 1910; 1912) il ne cite que de *F. exsecta* et *F. pressilabris* de Belgique. Dès lors, nous pensons qu'il y a eu une erreur dans les listes antérieures des fourmis de Belgique et que *F. foreli* n'a jamais été présente sur notre territoire.

C'est également le cas pour *Temnothorax tuberum*. Nous n'avons pas trouvé d'exemplaire belge de cette espèce dans la collection de Bondroit. Van Boven mentionne cette dernière dans son livre de 1977 et il se réfère à sa publication de 1947 mais celle-ci ne mentionne nullement *T. tuberum*.

Les deux espèces *Manica rubida* et *Messor structor* sont considérées comme des espèces probablement introduites et trouvées une seule fois en Belgique. Le spécimen de *Manica rubida* que Bondroit a trouvé à Liège est dans la collection de l'IRSNB. En 1918, Bondroit mentionnait déjà que cet individu était probablement introduit. Aucun spécimen de *Messor structor* n'a été trouvé dans la collection de l'IRSNB.

5. Twijfelachtige soorten of soorten die vroeger waarschijnlijk ten onrechte als Belgische soorten werden benoemd

Bij het nazien van de volledige Bondroit collectie en de door deze laatste gepubliceerde werken, hebben we de Belgische soortenlijst van mieren geactualiseerd. We konden geen Belgische exemplaren vinden van *Formica foreli* noch van *Formica pressilabris* in de collectie van Bondroit maar enkel *Formica exsecta*. In zijn werk van 1918 "Les fourmis de France et de Belgique." noemt Bondroit enkel *F. pressilabris* en *F. foreli* als Belgische soorten, maar in zijn eerdere publicaties (Bondroit, 1909; 1910; 1912) vermeldt hij enkel *Formica exsecta* en *Formica pressilabris* voor België. Hierdoor vermoeden we een vergissing in vorige Belgische mierenlijsten. Hoogstwaarschijnlijk is *F. foreli* nooit in België ingezameld aangezien de karakteristieke habitat van deze soort in ons land nooit voor handen was. Ook *F. pressilabris* nemen we niet op wegens gebrek aan materiaal van deze soort in de Bondroit collectie (ofwel nooit ingezameld door Bondroit ofwel specimens verloren gegaan).

Ook voor *Temnothorax tuberum* konden we geen Belgische individuen vinden in de Bondroit collectie. Van Boven vermeldde deze soort in zijn boek van 1977 en verwees naar zijn publicatie van 1947. Maar in deze eerdere publicatie wordt *T. tuberum* nergens vermeld.

De waarnemingen van de twee soorten *Manica rubida* en *Messor structor* worden hier beschouwd als mogelijke introducties van begin vorige eeuw. Zij werden volgens Bondroit slechts één keer gevonden. De werkster van *Manica rubida*, die hij gevonden had te Luik, bevindt zich in de KBIN collectie. In 1918 vermeldde Bondroit reeds dat dit individu hoogstwaarschijnlijk geïntroduceerd was. Van *Messor structor* werd geen enkel Belgisch exemplaar teruggevonden in de KBIN collectie.

6. Espèces probablement attendues

La liste des fourmis présentées dans cet Atlas des fourmis de Belgique n'est probablement pas complète et pourrait être réactualisée dans un futur proche. Certaines espèces, connues de nos pays voisins, ont de fortes chances d'être présentes sur notre territoire, ainsi, les espèces *Myrmica hirsuta*, *M. vandeli*, *M. tulinae*, *Temnothorax corticalis*, *Formica cinerea*, *Camponotus fallax* et *Plagiolepis pygmaea* sont attendues en Belgique.

Des inventaires plus poussés permettront sans doute de conforter ou de changer le statut de présence de certaines espèces mal recherchées aujourd'hui par ignorance de leur écologie, ou peut-être de découvrir l'une ou l'autre espèce nouvelle pour la Belgique.

6. Soorten die we binnenkort mogen verwachten

Het hier besproken overzicht van Belgische mieren geeft ons een voorlopig beeld van onze mierenfauna. De kans is groot dat er in de nabije toekomst nog nieuwe soorten kunnen worden

toegevoegd aan de Belgische soortenlijst. Een aantal soorten die in de ons omliggende landen voorkomen zijn tot op heden nog niet ontdekt in België. Aangezien hun typische habitat en de nodige klimatologische omstandigheden in België evenzeer aanwezig zijn is het dus een kwestie van tijd voordat ze in ons land zullen worden ontdekt. *Myrmica hirsuta*, *Myrmica vandeli*, *Myrmica tulinae*, *Temnothorax corticalis*, *Formica cinerea*, *Camponotus fallax* en *Plagiolepis pygmaea* kunnen we daarom op een lijst van te verwachten soorten voor België plaatsen.

Verdere inventarisaties zullen ongetwijfeld toelaten om de status van een aantal tot op heden onderbemonsterde soorten bij te sturen. Van een aantal soorten is namelijk te weinig geweten over hun habitat en hoe ze te zoeken.

7. Remerciements

Nos remerciements s'adressent avant tout aux nombreuses personnes qui ont sillonné notre territoire à la recherche des fourmis et sans lesquelles cet atlas n'aurait pu voir le jour.

Nous tenons à remercier le personnel du département d'Entomologie de l'IRSNB, Patrick Grootaert chef du département et les gestionnaires des collections, pour l'excellent travail de maintenance, et ce depuis de nombreuses années déjà, entre autres, de la collection Bondroit. Nous remercions également l'université de Liège pour le prêt des collections Wahis et Loly, ainsi que Jeanine Bortels de la faculté d'agronomie de Gembloux pour l'accès aux collections de fourmis.

Notre reconnaissance va à Isabelle Coppée, Thibaut Delsinne, Jacques Ide, Els Lommelen et Thomas Parmentier pour la relecture des textes et à Isabelle Sauvage pour le grand soin qu'elle a apporté à la mise en page de l'atlas. Merci à Gilbert Loos, David Ignace, David Muls, Ugo Darras et Wouter Dekoninck pour les très belles photos qui ont permis d'illustrer toutes les espèces.

Enfin nous remercions la Plate-forme Belge de la Biodiversité et le SPP Politique Scientifique (BelSPO) pour leurs soutien logistique et financier.

7. Dankwoord

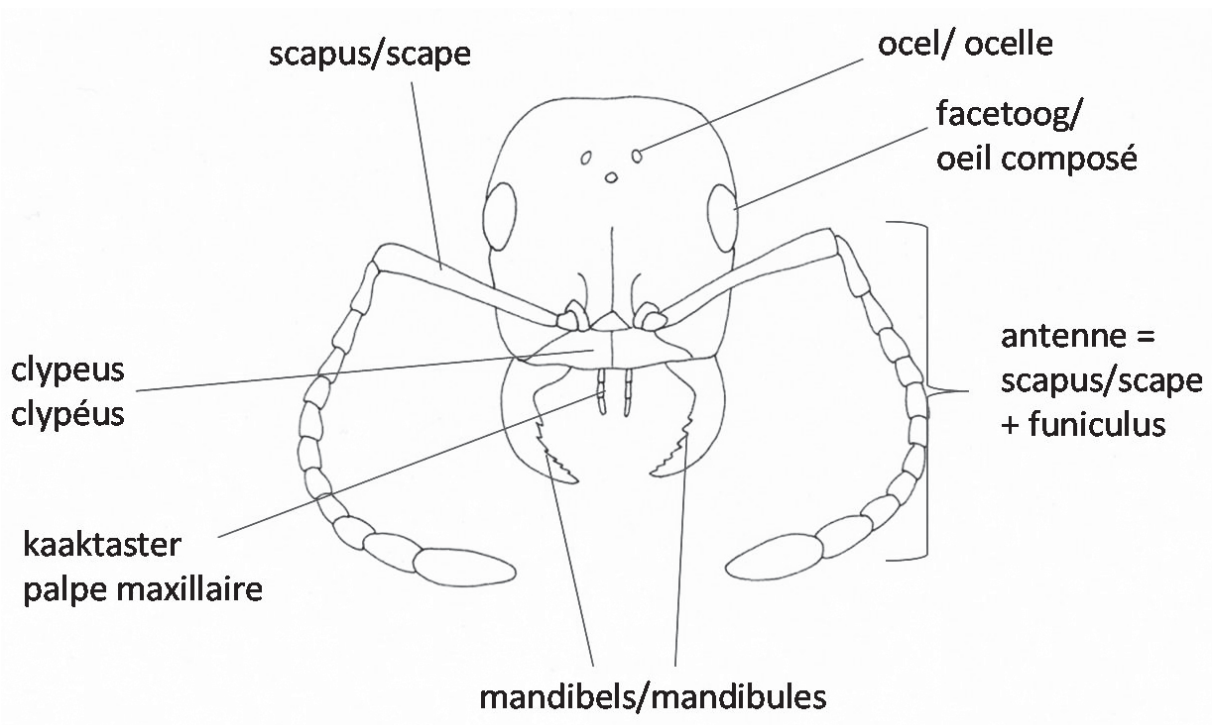
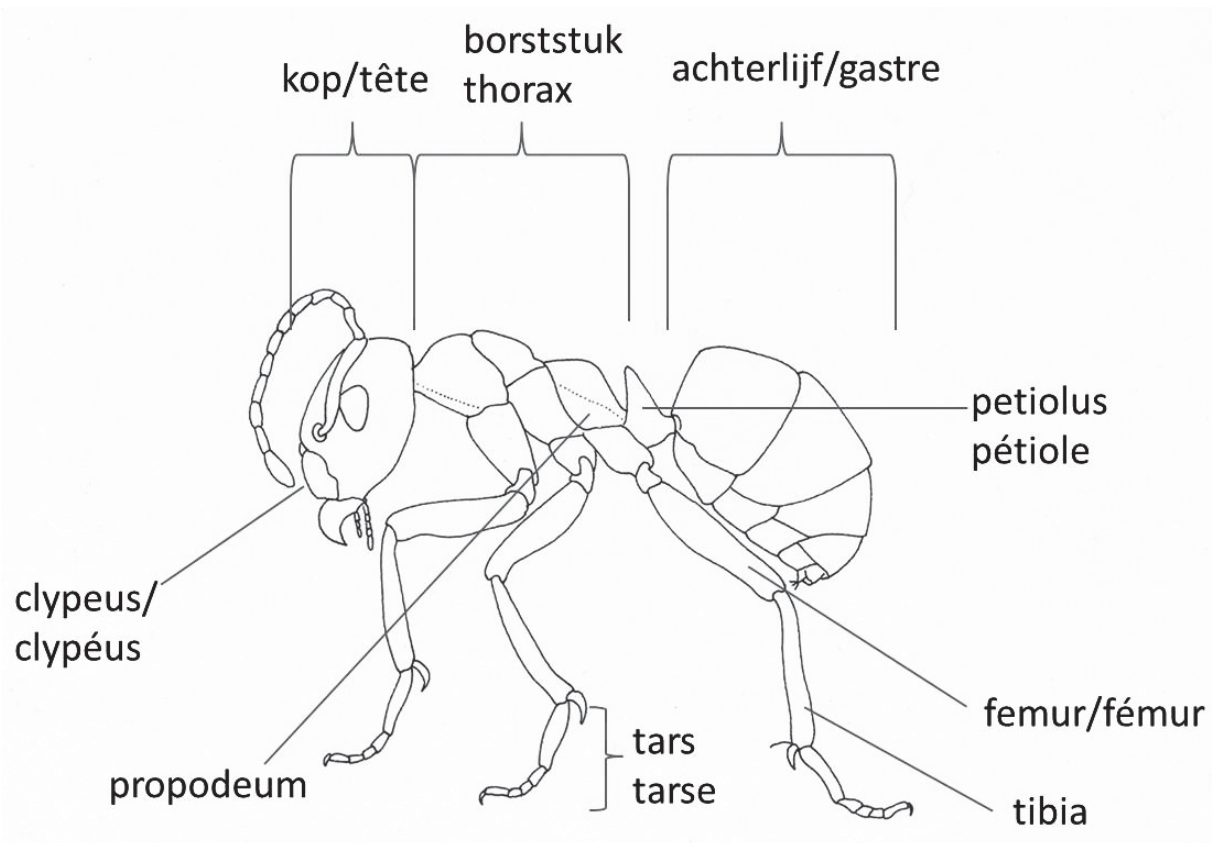
Een atlas was er nooit gekomen zonder de hulp van de vele verzamelaars en waarnemers. Dankzij een indrukwekkende lijst personen was het mogelijk een gedetailleerd overzicht te geven van de verspreiding van de soorten.

Verder willen we ook het Departement Entomologie van het KBIN (Patrick Grootaert en de collectiebeheerders) bedanken voor de vele jaren van goede zorg voor de collecties van Bondroit alsook Dhr. Wahis van de collecties van Liège voor het ter beschikking stellen van de collectie van Dhr. Loly. Een zeer grote dankuwel gaat naar Jeanine Bortels die ons wegwijs maakte in de mierencollecties te Gembloux.

Isabelle Coppée, Thibaut Delsinne, Jacques Ide, Els Lommelen en Thomas Parmentier worden bedankt voor het nalezen van de teksten. Isabelle Sauvage deed met grote zorg de Lay-out van de atlas. Foto's waren afkomstig van Gilbert Loos, David Ignace, David Muls, Ugo Darras en Wouter Dekoninck.

Ten slotte bedanken we het Belgisch Biodiversiteitsplatform en de POD Wetenschapsbeleid (BelSPO) voor de logistieke en financiële ondersteuning.

8. Schéma du corps et de la tête d'une ouvrière *Lasius* sp./
 Schema van het lichaam en de kop van een *Lasius* sp. werkster

9. Glossaire

- Abdomen:** le 1er segment est joint au dernier segment du thorax, le 2ème segment forme le pétiole, et c'est à partir du 3ème segment, parfois du 4ème s'il y a un postpétiole, que commence "l'abdomen" visible, alors appelé gastre.
- Aptère:** dépourvu d'ailes.
- Bouturage:** mode de dissémination à partir d'une colonie mère, où une ou plusieurs reines pondeuses partent "à pied" accompagnées d'un nombre suffisant d'ouvrières pour établir une nouvelle colonie.
- Clypéus:** partie de la tête située en-dessous du front et au-dessus des mandibules (séparée de l'aire frontale par une suture transverse) et à laquelle est attaché le labre.
- Ergatoïde:** fourmi sexuée possédant des caractères d'ouvrières (ex: mâle dépourvu d'ailes...).
- Étrépage:** technique de gestion des milieux visant à localement décaisser et exporter le sol sur 10 à 20 centimètres d'épaisseur, pour volontairement l'appauvrir afin de favoriser les espèces pionnières, la biodiversité et une renaturation.
- Eurytope:** espèce qui se retrouve dans des milieux très différents car elle tolère des variations environnementales importantes.
- Filet fauchoir:** instrument de capture utilisé lors de la recherche des fourmis ou d'autres insectes dans la strate herbacée.
- Gastre:** partie de l'abdomen située après le pétiole ou le postpétiole.
- Haplomérose:** mode de fondation indépendante d'une société où une reine fécondée démarre seule le développement de sa colonie.
- Intermorph:** se dit d'un individu qui présente des caractères intermédiaires entre une reine et une ouvrière (possède souvent un thorax plus développé que l'ouvrière normale).
- Mandibules:** pièces buccales masticatrices qui permettent aux fourmis de découper leurs proies, de transporter des matériaux, de la nourriture ou d'autres fourmis, de creuser le sol...
- Monodôme:** type de colonie dans laquelle la population entière est réunie dans un seul nid.
- Monogyne:** type de colonie n'ayant qu'une seule reine fécondée.
- Oligogyne:** présence dans une colonie de deux ou plusieurs reines fonctionnelles, souvent ces reines devraient respecter entre-elles une certaine distance pour pouvoir cohabiter.
- Pétiole:** deuxième segment de l'abdomen rétréci et articulé, et qui augmente la mobilité entre le thorax et le gastre.
- Postpétiole:** ce segment est uniquement présent chez les Myrmicinae. Troisième segment de l'abdomen, rétréci et articulé, et qui augmente davantage la mobilité du gastre.
- Pléomérose:** fondation indépendante où plusieurs reines peuvent s'associer momentanément ou de manière permanente pour développer une colonie.
- Polydôme:** colonie composée de plusieurs nids individuels qui sont reliés les uns aux autres.
- Polygyne:** colonie de fourmis composée de plusieurs reines fécondées et actives au niveau de la reproduction.
- Propodeum:** segment médiaire du thorax, formé par la fusion entre la partie postérieure du thorax et la moitié supérieure du 1er segment abdominal.
- Scap:** article basal de l'antenne qui est un segment rigide attaché à la tête.
- Tarse:** dernier segment pluriarticulé de la patte.
- Thermophile:** qui apprécie la chaleur, les sites bien ensoleillés.
- Thorax:** chez les fourmis, il est constitué du thorax et du propodeum et est appelé généralement mesosoma.
- Tibia:** 4ème segment de la patte situé entre le fémur et le tarse.
- Trophallaxie:** échange de nourriture entre deux insectes de la même espèce ou d'espèces différentes; échange mutuel de nourriture entre les adultes et leurs larves.
- Xérothermophile:** qui apprécie les sites très secs et très chauds.

9. Begrippenlijst

- Abdomen:** evolutief gezien het achterlijf, petiolus (en postpetiolus) alsook en deel van het propodeum.
- Achterlijf:** deel van het abdomen achter de petiolus of de postpetiolus.
- Borststuk:** ook thorax genoemd bij mieren bestaat deze evolutief gezien uit de thorax en het propodeum.

Clypeus: het kopschild, dit is het onderste deel bij frontaal zicht van de kop, de structuur net boven de kaak en monddelen.

Ergatoid: mannetjes of wijfjes of gynen met morfologische kenmerken van werksters, zijn daarom vaak ongevleugeld.

Eurytope soort: een soort die in heel veel verschillende habitats voorkomt

Facet oog: oog dat uit meerdere facetten is samengesteld; facet is de functionele eenheid waaruit het oog is opgebouwd.

Feromonenpad: een met feromonen (een signaalmolecule die boodschappen overbrengt tussen individuen van eenzelfde soort) aangelegde route.

Foerageren: actief op zoek zijn naar voedsel.

Functionele koningin: reproducerende koningin.

Gaster: het achterlijf; de laatste 3-7 abdominale segmenten

Gyne: een jong wijfje van de reproductieve kaste, dat meestal nog niet gepaard heeft en dat nog niet reproductief actief is.

Haplometrose: koloniestichting waarbij de nieuwe koningin alleen een nieuwe mierenkolonie start.

Honingdauw: uitscheidingsproduct van allerlei wortel-, schors-, stam- en bladluizen.

Hygrofiel: waterminnend, soort die een voorkeur vertoont voor natte habitats.

Intermorf: een bevrucht wijfje dat nooit vleugels heeft gehad en daarom sterk op een werkster lijkt, m.a.w. een atypische werkster of gyne.

Mandibels: de kaken; krachtige monddelen die de mier toelaten voedsel te vervoeren en verwerken, andere mieren te transporteren, te graven in de bodem enz...

Monodoom: een kolonie die slechts een nest of koepel bewoont.

Monogyn: een kolonie met slechts één functionele koningin.

Myrmecofiel: een mierenwast, een niet mier die in een mierenwast leeft (tijdelijk of haar volledige levenscyclus)

Oligogyn: een kolonie die bestaat uit enkele functionele koninginnen.

Omnivoor: alleseter.

Pleometrose: koloniestichting door meerdere koninginnen tegelijk.

Polydoo: een kolonie die meerdere afzonderlijke nestkoepels bewoont, die onderling nog met elkaar in contact zijn.

Polygyn: een kolonie die bestaat uit veel functionele koninginnen.

Petiolus: tweede abdominale segment meestal versmald en articulerend dat beweging tussen de thorax en het gaster toelaat; is de eerste knoop bij Myrmicinae

Postpetiolus: dit segment is enkel aanwezig bij de Myrmicinae. Het is het derde abdominale segment en bevordert ook de beweeglijkheid van het gaster.

Propodeum: evolutief gezien het eerste deel van het abdomen, morfologisch behoort het tot het borststuk, gevormd door de samensmelting van het laatste deel van de thorax en het bovenste deel van het eerste abdominale segment.

Rooftochten: het collectief aanvallen en roven van broed bij een andere soort door werksters, waarbij geregeld ook werksters van het beroofde nest worden gedood.

Scapus: het eerste antennelid, dat meestal duidelijk groter is dan de andere deeltjes.

Thermofiel: soort die een voorkeur heeft voor warme biotopen.

Tibia: scheen, het vierde segment van de poot tussen de femur en de tars.

Trophallaxie: het doorgeven van voedsel van het ene individu naar het andere. Kan binnen dezelfde soort bvb werksters naar larve, maar ook tussen soorten.

Xerothermofiel: soort die een voorkeur heeft voor extreem warme en droge biotopen.

Zoöfaag: eet andere insecten en dieren.

10. Annexes/Bijlagen

Species	Fiche	<1950	1950-1980	>1980	Atlas blz/p.
<i>Anergates atratulus</i> (Schenck, 1852)	4.40	1	2	14	48
<i>Aphaenogaster subterranea</i> (Latreille, 1798)	4.41	7	7	26	49
<i>Camponotus herculeanus</i> (Linnaeus, 1758)	4.4	1	0	0	12
<i>Camponotus ligniperda</i> (Latreille, 1802)	4.5	10	19	37	13
<i>Camponotus piceus</i> (Leach, 1825)	4.6	0	0	2	14
<i>Camponotus vagus</i> (Scopoli, 1763)	4.7	0	0	2	15
<i>Dolichoderus quadripunctatus</i> (Linnaeus, 1771)	4.1	2	0	0	9
<i>Formica clara</i> Forel, 1886	4.14	1	2	23	22
<i>Formica cunicularia</i> Latreille, 1798	4.15	15	42	270	23
<i>Formica exsecta</i> Nylander, 1846	4.8	2	0	0	16
<i>Formica fusca</i> Linnaeus, 1758	4.16	47	91	517	24
<i>Formica lemani</i> Bondroit, 1917	4.17	9	5	23	25
<i>Formica picea</i> Nylander, 1846	4.18	13	8	31	26
<i>Formica polyctena</i> Förster, 1850	4.9	14	72	239	17
<i>Formica pratensis</i> Retzius, 1783	4.10	8	41	112	18
<i>Formica rufa</i> Linnaeus, 1758	4.11	15	43	159	19
<i>Formica rufibarbis</i> Fabricius, 1793	4.19	7	20	135	27
<i>Formica sanguinea</i> Latreille, 1798	4.13	11	38	240	21
<i>Formica truncorum</i> Fabricius, 1804	4.12	0	0	1	20
<i>Formicoxenus nitidulus</i> (Nylander, 1846)	4.42	4	1	11	50
<i>Harpagoxenus sublaevis</i> (Nylander, 1849)	4.43	0	0	1	51
<i>Hypoponera punctatissima</i> (Roger, 1859)	4.73	2	1	14	81
<i>Hypoponera schauinslandi</i> (Emery, 1899)	4.74	2	0	7	82
<i>Lasius alienus</i> (Förster, 1850)	4.31	7	22	72	39
<i>Lasius bicornis</i> (Förster, 1850)	4.22	0	0	3	30
<i>Lasius brunneus</i> (Latreille, 1798)	4.32	11	27	282	40
<i>Lasius citrinus</i> Emery, 1922	4.23	1	1	0	31
<i>Lasius distinguendus</i> (Emery, 1916)	4.24	0	1	3	32
<i>Lasius emarginatus</i> (Olivier, 1792)	4.33	3	3	97	41
<i>Lasius flavus</i> (Fabricius, 1781)	4.20	25	62	422	28
<i>Lasius fuliginosus</i> (Latreille, 1798)	4.30	30	54	302	38
<i>Lasius jensi</i> Seifert, 1982	4.25	3	2	13	33
<i>Lasius meridionalis</i> (Bondroit, 1920)	4.26	0	2	38	34
<i>Lasius mixtus</i> (Nylander, 1846)	4.27	7	26	66	35
<i>Lasius myops</i> Forel, 1894	4.21	0	0	6	29
<i>Lasius neglectus</i> Van Loon, Boomsma & Andràsfalvy, 1990	4.34	0	1	5	42
<i>Lasius niger</i> (Linnaeus, 1758)	4.35	50	93	789	43
<i>Lasius platythorax</i> Seifert, 1991	4.36	15	23	393	44
<i>Lasius psammophilus</i> Seifert, 1992	4.37	3	7	28	45
<i>Lasius sabularum</i> (Bondroit, 1918)	4.28	0	1	32	36
<i>Lasius umbratus</i> (Nylander, 1846)	4.29	18	38	132	37
<i>Leptothorax acervorum</i> (Fabricius, 1793)	4.44	16	24	185	52
<i>Leptothorax gredleri</i> Mayr, 1855	4.45	0	0	1	53
<i>Leptothorax muscorum</i> (Nylander, 1846)	4.46	4	3	25	54
<i>Myrmecina graminicola</i> (Latreille, 1802)	4.47	6	11	124	55
<i>Myrmica gallienii</i> Bondroit, 1920	4.48	0	0	2	56
<i>Myrmica karavajevi</i> (Arnoldi, 1930)	4.49	0	1	1	57
<i>Myrmica lobicornis</i> Nylander, 1846	4.50	0	1	12	58
<i>Myrmica lonae</i> Finzi, 1926	4.51	0	1	17	59
<i>Myrmica rubra</i> (Linnaeus, 1758)	4.52	57	115	659	60
<i>Myrmica ruginodis</i> Nylander, 1846	4.53	40	71	527	61
<i>Myrmica rugulosa</i> Nylander, 1849	4.54	3	7	162	62
<i>Myrmica sabuleti</i> Meinert, 1861	4.55	9	33	287	63
<i>Myrmica scabrinodis</i> Nylander, 1846	4.56	24	42	335	64
<i>Myrmica schencki</i> Viereck, 1903	4.57	10	17	100	65

<i>Myrmica specioides</i> Bondroit, 1918	4.58	1	2	60	66
<i>Myrmica sulcinodis</i> Nylander, 1846	4.59	1	0	2	67
<i>Plagiolepis vindobonensis</i> Lomnicki, 1925	4.38	1	2	3	46
<i>Polyergus rufescens</i> (Latreille, 1798)	4.39	2	1	2	47
<i>Ponera coarctata</i> (Latreille, 1802)	4.75	11	7	88	83
<i>Ponera testacea</i> Emery, 1895	4.76	0	0	6	84
<i>Solenopsis fugax</i> (Latreille, 1798)	4.60	3	10	25	68
<i>Stenamma debile</i> (Förster, 1850)	4.61	9	4	218	69
<i>Stenamma westwoodi</i> Westwood, 1839	4.62	2	0	5	70
<i>Strongylognathus testaceus</i> (Schenck, 1852)	4.63	0	2	21	71
<i>Tapinoma erraticum</i> (Latreille, 1798)	4.2	10	26	69	10
<i>Tapinoma subboreale</i> Seifert, 2012	4.3	2	0	14	11
<i>Temnothorax affinis</i> (Mayr, 1855)	4.64	0	0	32	72
<i>Temnothorax albipennis</i> (Curtis, 1854)	4.65	0	0	9	73
<i>Temnothorax interruptus</i> (Schenck, 1852)	4.66	2	6	18	74
<i>Temnothorax nigriceps</i> (Mayr, 1855)	4.67	3	5	8	75
<i>Temnothorax nylanderi</i> (Förster, 1850)	4.68	3	13	250	76
<i>Temnothorax parvulus</i> (Schenck, 1852)	4.69	2	0	14	77
<i>Temnothorax unifasciatus</i> (Latreille, 1798)	4.70	5	22	81	78
<i>Tetramorium caespitum</i> (Linnaeus, 1758)	4.71	6	14	262	79
<i>Tetramorium impurum</i> (Förster, 1850)	4.72	11	16	130	80

Introducties/ Introductions	<1950	1950-1980	>1980
<i>Linepithema humile</i> (Mayr, 1868)	1	1	2
<i>Monomorium pharaonis</i> (Linnaeus, 1758)	2	6	7
<i>Paratrechina longicornis</i> (Latreille 1802)	0	0	1
<i>Pheidole anastasii</i> Emery, 1896	2	1	0
<i>Plagiolepis pygmae</i> (Latreille, 1798)	0	0	1
<i>Tapinoma melanocephalum</i> (Fabricius, 1793)	0	0	1
<i>Technomyrmex vitiensis</i> Mann, 1921	0	0	2
<i>Tetramorium bicarinatum</i> (Nylander, 1846)	0	0	3
<i>Tetraponera allaborans</i> (Walker, 1859)	0	0	1

Species twijfelachtig/douteuses	<1950	1950-1980	>1980
<i>Formica foreli</i> Bondroit, 1918			
<i>Formica pressilabris</i> Nylander, 1846			
<i>Manica rubida</i> (Latreille, 1802)	1		
<i>Messor structor</i> (Latreille, 1798)	(1)		
<i>Temnothorax tuberum</i> (Fabricius, 1775)			

11. Littérature/Literatuur

- BERWAERTS, K., CRÈVECOEUR, L., GUELINCKX, R., LAMBRECHTS, J., MEYERMANS, F., SMETS, K., STEEMAN, R., THOMAES, A., THYS, N., VANKERKHOVEN, F., VERVOORT, L., WALLEYN, R., WILLEMS, W. & WOUTERS, J., 2008. – Defensieve natuur in Diest: onderzoek naar de biodiversiteit op een militair domein met aanbevelingen naar beheer. *Jaarboek Brakona 2006-2007*, pp 6-41.
- BERWAERTS, K., DE KONINCK, H., HENDRICKX, P., HERREMANS, M., JACOBS, M., LOOS, G., VAN DE MEUTTER, F., VAN KEER, K., VANKERKHOVEN, F. & VERAGHTERT, W., 2009. – Biodiversiteitsonderzoek naar ongewervelden op het militair domein in Diest (2008-2009). Rapport Natuurstudie, 9: 1-36.
- BOER P., 2010. – De Mieren van de Benelux. Jeugdbondsuitgeverij, 's Graveland, 183 pp.
- BOER P. & DEKONINCK W., 2006. – First record of the permanent social parasitic, slavemaking ant *Harpagoxenus sublaevis* (Nylander, 1852) for Belgium (Hymenoptera, Formicidae). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 142: 21-24.
- BOER P., DEKONINCK W., VAN LOON A. & VANKERKHOVEN F., 2003. – Lijst van mieren (Hymenoptera: Formicidae) van België en Nederland, hun Nederlandse namen en hun voorkomen. *Entomologische Berichten Amsterdam*, 63 (3): 54-58.
- BOER P., DEKONINCK W. & VAN NOORDWIJK T., 2007. – De mierenfauna van enkele kalkgraslanden van Thier de Lanaye en de herontdekking van *Lasius distinguendus* in België. *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 144: 115-122.
- BONDROIT J., 1909. – Les fourmis de Belgique. *Annales de la Société royale belge d'Entomologie* 1909, 53: 479-500.

- BONDROIT J., 1910. – Compte rendu d'une excursion aux environs de Hockai. *Annales de la Société royale belge d'Entomologie*, 54: 231-232.
- BONDROIT J., 1911. – Contribution à la fauna de Belgique, Notes diverses. *Annales de la Société royale belge d'Entomologie*, 55: 8-13.
- BONDROIT J., 1912. – Fourmis des Hautes Fagnes. *Bulletin et Annales de la Société royale belge d'Entomologie*, 56: 351-352.
- BONDROIT J., 1918. – Les Fourmis de France et de Belgique. *Annales de la Société d'Entomologie de France*, 87: 1-174.
- BONTE D., DEKONINCK W., PROVOOST S., COSIJNS E. & HOFFMANN M., 2003. – Microgeographical distribution of ants (Hymenoptera: Formicidae) in coastal dune grassland and their relation to the soil structure and vegetation. *Animal Biology*, 53 (4): 367-377.
- CAMMAERTS R. & CAMMAERTS M.-C., 1988. – Four ants (Hym.: Formicidae) new to the Belgian Fauna. *Entomologist's Record*, 100: 37-38.
- CAMMAERTS R., PASTEELS J.-M. & ROISIN Y., 1985. – Identification et distribution de *Tetramorium caespitum* (L.) et *T. impurum* (Foerster) en Belgique (Hymenoptera Formicidae). *Actes Coll. Insectes Soc.*, 2: 109-118.
- DE BISEAU J.-C. & COUVREUR J.-M., 1994. – Fourmis (Formicidae). *Faune de Belgique*. Institut royal des Sciences naturelles de Belgique, 56 pp.
- DEKONINCK W., 2005. – De mierenfauna van enkele habitats in de Denderstreek. *Dendriet* 4(2): 20-24.
- DEKONINCK W., 2006. – Op zoek naar rode bosmieren in het Meetjesland. *Natuurhistorisch tijdschrift Natuurpunt Meetjesland*, 5 (3): 14-19.
- DEKONINCK W. & BONTE D., 2002. – Beïnvloeden mieren nesten de verspreiding van planten in matig voedselrijke duinen? Resultaten uit Oostduinkerke. *Natuurpunt.focus* 1 (2): 61-64.
- DEKONINCK W. & BROUCKAERT D., 2011. – *Paratrechina longicornis* an introduced ant in a subtropical swimming pool infrastructure in Belgium. *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 147: 99-101.
- DEKONINCK W. & GROOTAERT P., 2005. – Rediscovery of *Lasius bicornis* (Förster, 1850) in Belgium (Hymenoptera: Formicidae). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 141: 27-29.
- DEKONINCK W. & PAULY A., 2002. – *Camponotus vagus* Scopoli, 1763 (Hymenoptera Formicidae) a new ant species for Belgium? *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 138: 29-30.
- DEKONINCK W. & MULS D., 2005. – Kale behaarde, of harige kale rode bosmieren in Elewijt? *Jaarboek BRAKONA* 2005, 6-10.
- DEKONINCK W. & VANKERKHOVEN F., 2001a. – Eight new species for the Belgian ant fauna and other remarkable recent records (Hymenoptera Formicidae). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 137: 36-43.
- DEKONINCK W. & VANKERKHOVEN F., 2001b. – Checklist of the Belgian ant-fauna (Formicidae, Hymenoptera). *Bulletin de L'Institut royal des Sciences naturelles de Belgique, Entomologie*, 71: 263-266.
- DEKONINCK W. & VANKERKHOVEN F., 2008. – Mieren in het Dijleland: op zoek naar enkele bijzondere soorten. *De Boomklever*, 9: 52-59.
- DEKONINCK W., BOER P. & MAELFAIT J.-P., 2004. – *Lasius platythorax* SEIFERT as a temporary host of various *Chthonolasius*-species with remarks on the colony foundation of the parasites (Hymenoptera: Formicidae). *Myrmecological News*, 6: 5-8.
- DEKONINCK W., DE BAERE C., MERTENS J. & MAELFAIT J.-P., 2002. – On the arrival of the Asian invader ant *Lasius neglectus* in Belgium (Hymenoptera: Formicidae). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 138: 45-48.
- DEKONINCK W., DE KONINCK H., BAUGNÉE J.-Y. & MAELFAIT J.-P., 2007. – Ant biodiversity conservation in Belgian calcareous grasslands: active management is vital. *Belgian Journal of Zoology*, 137: 137-146.
- DEKONINCK W., DE KONINCK H., GASPARD C., GROOTAERT P., GODEAU J.-F. & MAELFAIT J.-P., 2004. – Comments on rare and doubtful Belgian ant species and rediscovery of *Myrmica lobicornis* Nylander, 1846 (Formicidae, Hymenoptera). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 140: 31-33.
- DEKONINCK W., HENDRICKX F., DETHIER M., & MAELFAIT J.-P., 2010. – Spontaneous afforestation endangers the special ant fauna of abandoned quarries along the river Meuse (Wallonia, Belgium). *Restoration Ecology*, 18: 681-690.
- DEKONINCK W., HENDRICKX F., GROOTAERT P. & MAELFAIT J.-P., 2010. – Present conservation status of red wood ants in north-western Belgium: Worse than previously, but not a lost cause. *European Journal of Entomology*, 107: 209-218.
- DEKONINCK W., IGNACE D. & WEGNEZ P., 2010. – Records of a new pest ant species in Belgium, *Technomyrmex vitiensis* Mann, 1921. *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 146: 83-90.
- DEKONINCK W., LOCK K. & JANSSENS F., 2007. – Acceptance of two native myrmecophilous species, *Platyarthrus hoffmannseggii* and *Cyphoderus albinus* by the introduced invasive garden ant *Lasius neglectus* in Belgium. *European Journal of Entomology*, 104: 159-161.
- DEKONINCK W., MAELFAIT J.-P., VANKERKHOVEN F., BAUGNÉE J.-Y. & GROOTAERT P., 2006. – An update of the checklist of the Belgian ant fauna with comments on new species for the country (Hymenoptera, Formicidae). *Belgian Journal of Entomology*, 8: 27-41.
- DEKONINCK W., MAELFAIT J.-P., VANKERKHOVEN F. & GROOTAERT P., 2005. – Remarks on the distribution and use of a provisional red list of the ants of Flanders (Formicidae, Hymenoptera). In PROCTER D. & HARDING P.T. (Eds.). JNCC Report No. 367 Proceedings of IN Cardiff 2003, Red Lists for Invertebrates: their application at different spatial scales – practical issues, pragmatic approaches, 74-85.
- DEKONINCK W., VANKERKHOVEN F. & MAELFAIT J.P., 2003a. – Verspreidingsatlas en voorlopige Rode Lijst van de mieren van Vlaanderen. *Rapport van het Instituut voor Natuurbehoud* IN.R.2003.7: 192 pp.
- DEKONINCK W., VANKERKHOVEN F. & MAELFAIT J.-P., 2003b. – First observations of *Leptothorax affinis* (Formicidae Hymenoptera) in Belgium. *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 139: 39-40.

- DEKONINCK W., VANKERHOVEN F. & BUSCHINGER A., 2012. – A misunderstood instance of teratology in Belgian *Leptothorax acervorum* from the Bondroit collection (Hymenoptera, Formicidae). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 148: 16-19.
- DEKONINCK W., VERSTEIRT V. & GROOTAERT P., 2001. – Rediscovery of a colony *Polyergus rufescens* (Latreille, 1798) in Belgium: Observations at the “Hageven” Nature reserve (Hymenoptera Formicidae). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 137: 98-101.
- DEKONINCK W., WEGNEZ P. & COURNAULT L., 2009. – A list of ant species collected in the surrounding area of Rocher Frédéricq (Hockai) with the first record of *Leptothorax gredleri* Mayr, 1855 for Belgium. *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 145: 22-24.
- DEKONINCK W., WEGNEZ P., ESPADALER X. & GROOTAERT P., 2006. – First record of infestation of the ghost ant *Tapinoma melanocephalum* (FABRICIUS, 1793) in Belgium (Hymenoptera, Formicidae) – a new indoor pest problem for the country? *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 142: 25-28.
- DEKONINCK W., WEGNEZ P. & MULS D., 2009. – Records of the rare ant *Lasius bicornis* in Belgium. *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 145: 111-113.
- DESSART P. & CAMMAERTS R., 1995. – Recaptures d'*Hypoponera punctatissima* en Belgique (Hymenoptera Formicidae Ponerinae). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 131: 487-489.
- GASPAR C., 1970. – Hymenoptera Formicidae: cartes 143-164. In *Atlas Provisoire des Insectes de Belgique*, cartes 101-200. Edité par J. LECLERCQ, Faculté des Sciences Agronomiques de l'Etat, Zoologie générale et Faunistique, Gembloux.
- GASPAR C., 1970. – Hymenoptera Formicidae: cartes 15-30. In *Atlas Provisoire des Insectes de Belgique*, cartes 1-100. Edité par J. LECLERCQ, Faculté des Sciences Agronomiques de l'Etat, Zoologie générale et Faunistique, Gembloux.
- GASPAR C., 1971. – Hymenoptera Formicidae: cartes 203-216. In *Atlas Provisoire des Insectes de Belgique*, cartes 201-300. Edité par J. LECLERCQ, Faculté des Sciences Agronomiques de l'Etat, Zoologie générale et Faunistique, Gembloux.
- LAMBRECHTS J., VERHEIJEN W., GORSSSEN J. & RUTTEN J., 1999. – Evaluatie van het actuele heidebeheer op de intrinsieke kwaliteiten voor de fauna. Studieopdracht AMINAL, afdeling Natuur Limburg. Studierapport Aeolus, Genk.
- LAMBRECHTS J., VERHEIJEN W., GORSSSEN J. & RUTTEN J., 2000. – Faunaelementen op de wegbermen langsheen de autosnelweg E314. Studieopdracht AMINAL, afdeling Natuur Limburg. Studierapport Aeolus, Genk, 117 pp.
- LAMBRECHTS J. M.M.V. GABRIËLS, J., JANSSEN M., STASSEN E., VANKERKHOVEN F., INDEHERBERG M. & VERHEYEN W., 2002. – Onderzoek naar sturing van het beheer van natte heideterreinen. AEOLUS i.o.v. AMINAL, afdeling Natuur Limburg.
- LAMBRECHTS, J., STASSEN, E., JANSSEN, M. & F. VANKERKHOVEN, 2007. – Natuurontwikkeling in Hoegaarden en de effecten op bodembewonende ongewervelden. Verslag van een uitgebreid bodemvalonderzoek. Natuurpunt Velpe-Mene. 56 pp.
- LAMBRECHTS J. & VANKERKHOVEN F., 2005. – Mieren in het Nationaal Park Hoge Kempen: indicatoren voor stabiele milieus. *LIKONA Jaarboek*, 15: 78-85.
- LAMBRECHTS, J., & VANKERKHOVEN, F., 2007. – Unieke mierenfauna in de fossiele duinen van Adinkerke. *Natuur:focus* 6(4): 130-132.
- LEHOUCK V., 2002. – Spatio-temporele distributie van mieren (Hymenoptera: Formicidae) in duingraslanden, met bijzondere aandacht voor plant-mier interacties. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling RUG, 262 pp.
- LEHOUCK V., BONTE D., DEKONINCK W. & MAELFAIT J.-P., 2004. – The distribution of ant nests (Hymenoptera, Formicidae) in coastal grey dunes of Flanders (Belgium) and their relation to myrmecochorous plants. *Belgian Journal of Zoology*, 134: 95-102.
- LEHOUCK V., BONTE D., DEKONINCK W. & MAELFAIT J.-P., 2004. – Trophobiotic relationships between ants (Hymenoptera: Formicidae) and Tettigometridae (Hemiptera: Fulgoromorpha) in the grey dunes of Belgium. *European Journal of Entomology*: 101: 547-553.
- MAES D., VAN DYCK H., VANREUSEL W. & CORTENS J., 2003. – Mieren op natte heide in de Antwerpse en Limburgse Kempen. Soortenrijkdom, nieuwe soorten en relaties met vergrassing. *Natuur:focus* 2(1): 18-22.
- RADCHENKO A.G. & ELMES G.W., 2010. – *Myrmica* ants (Hymenoptera: Formicidae) of the Old World. *Fauna Mondii*, Vol. 3, 789 pp.
- RAIGNIER A.S.J. & VAN BOVEN J.K.A., 1949. – La première colonie belge de la fourmi amazone (*Polyergus rufescens* Latreille) et description de trois ergatandromorphes nouveaux de cette espèce, (Hymenoptera, Formicidae). *Bulletin de L'institut royal des Sciences naturelles de Belgique, Entomologie*, 25: 1-11.
- SCHOETERS E. & VANKERKHOVEN F., 2001a. – Onze mieren. Educatie Limburgs Landschap, Heusden-Zolder, 175 pp.
- SCHOETERS E. & VANKERKHOVEN F., 2001b. – Onze mieren. Geactualiseerde determinatietabel voor België. Educatie Limburgs Landschap, Heusden-Zolder, 62 pp.
- SEIFERT B., 2007. – Die Ameisen Mittel-und Nordeuropas - *Lutra Verlags- und Vertriebsgesellschaft*. Klitten, 368 pp.
- VAN BOVEN J.K.A., 1947. – Liste de détermination des principales espèces de Fourmis belges (Hymenoptera: Formicidae). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 83: 163-190.
- VAN BOVEN J.K.A., 1949. – Notes sur la faune des Hautes Fagnes en Belgique. *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 85: 135-143.
- VAN BOVEN, J.K.A., 1970. – Vliesvleugelige insecten - Hymenoptera, Angeldragers - Aculeata, Mieren - Formicidae. *Wetenschappelijke Mededelingen van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging*, 30: 52 pp.

- VAN BOVEN, J.K.A., 1977. – De mierenfauna van België (Hymenoptera: Formicidae). *Acta Zoologica et Pathologica Antverpiensia* N° 67, 191 pp.
- VAN BOVEN J.K.A. & MABELIS A.A., 1986. – De mieren van de Benelux. Wetenschappelijke Mededelingen van de KNNV 173, 64 pp.
- VANDENPLAS S., DEKONINCK W., MAEBE K. & HENDRICKX F., 2010. – Areaaluitbreiding en genetische verwantschapsanalyse bij de thermofiele mierensoort, *Lasius emarginatus* (Olivier, 1792). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 146: 90-94.
- VANKERKHOVEN F., 1999. – Op zoek naar mieren in Limburg en de vondst van enkele bijzondere soorten. *Jaarboek Likona* 1999, 73-75.
- VANKERKHOVEN F., BERWAERTS K., JACOBS M. & DEKONINCK W., 2010. – Observation of *Stenammina westwoodi* Westwood, 1839 in Belgium (Formicidae, Hymenoptera); a species of European concern. *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 146: 196-202.
- VANKERKHOVEN F., EVENS J. & DEKONINCK W., 2008. – First observation of *Myrmica gallienii* Bondroit, 1920 for Belgium (Formicidae, Hymenoptera). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 144: 35-42.
- VANKERKHOVEN F., VANSTRAELEN Z. & DEKONINCK W., 2011. – Rediscovery of the parasitic ant *Myrmica karavajevi* (Arnoldi, 1930) in Belgium (Formicidae, Hymenoptera). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 147: 185-187.
- WEGNEZ P., IGNACE D., DE GREEF S., DURIEUX G., 2010. – *Formica truncorum* Fabricius, 1804 une nouvelle espèce pour la myrmécofaune belge (Hymenoptera Formicidae). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 146: 15-18.
- WEGNEZ P., DE GREEF S., DEGACHE C., IGNACE D. & DEKONINCK W., 2011. – Observations récentes de la fourmi *Formicoxenus nitidulus* (Nylander, 1846) en Belgique et en France (Hymenoptera Formicidae). *Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E.*, 147: 20-27.